

PLANÁ.

Planá - informuje K. Šternberg - je hornickým městem i pojmenováním. V domě č.12 je nad domovními dveřmi zazděná ukázka olovnatého stříbra, která poukazuje na nějakého starého těžaře. /str. 212 a násl/. Také existuje pověst, že zde bývalo ústí chodby. Na věži spodní městské brány najdeme báňský zvon, který dodnes /10.stol. léta 1836, 1837 a dř. - AM/ vyzvání ráno ve 3, v poledne v 11 a večer v 7 hodin - tedy čistě hornickým způsobem - po třech osmihodinových směnách. /str.212, K.Šternberg/.

O hornictví v okolí Plané se dovídáme v moderních Hradech, zámcích a tvrzích v Čechách, na Moravě a ve Slezku - části Západní Čechy - nakladatelství Svoboda Praha 1985. Nejstarší dějiny Plané jsou nejasné. Souvisí také se zmíněnou tepelskou kolonizací. Obec vznikla jako česká kolonizační osada na planém místě, t.j. v pusté a neúrodné krajině. Nebyla vyloučena, že byla založena tepelskými mnichy počátkem 13.století. Poprvé se připomíná r. 1219 jako majetek tepelského kláštera Roku 1251 se uvádí jako královské zboží, které Václav I. svěřil pod církevní patronaci waldsasenského kláštera v Bavorsku.

/ Viz výletní místo město a klášter Waldsassen, blízko u hranic s ČR./ Z první poloviny 13.století víme o kostelíku sv.Petra a Pavla, který zrušil císař Josef II.

První světský držitel Plané - dnes Plané u Mariánských Lázní - byl od r. 1343 rytíř Dobrohost. On nebo jeho potomci postavili menší hrad, připomínaný v osmdesátých letech 14. století, kdy drželi Planou Dobrohostovi bratři: z nich Půta měl syny Dobrohosta 1370, Oldřicha a Zdeňka 1389. V této době se také rozrostla starší osada pod hradem v souvislosti s nově objevenými nalezišti olova a stříbra.

V roce 1373 byla Planá povýšena na město a byl postaven nový farní kostel Nanebevzetí Panny Marie. Koncem století - 1395 - planský hrad vyhořel. V této době patřila Planá novému pánovi - rytíři Bořivojovi ze Svinař /1390 - 1399/.

V 15. století opevněný hrad získal přívrženec protihusitské strany Jindřich z Elstrberka. V r. 1409 potvrdil Plané starší svobody a planské zboží vlastnil až do své smrti r. 1427. Po Jindřichovi z Elstrberka zůstala vdova Markéta, rozená ze Šternberka a ta prodala panství Aleši ze Žeberka r. 1433. Aleš ze Žeberka se zúčastnil bitvy u Lipan na straně panské jednoty 1434. To posílilo jeho společenské postavení a stal se zakladatelem roku Planských ze Žeberka. Syn Bohuslav ze Žeberka byl vzdělaný přívrženec Jiřího z Poděbrad a manžel jeho sestry Markéty z Kunštátu. Roku 1466 zemřel a je pohřben v Plané. Synové byli: Hynek +1483, Bušek +1499, Viktorin +1500 a Jan +1506. Janovi synové Arnošt a Šebestián ze Žeberka postoupili planské zboží roku 1517 /n.1526?/ Štěpánovi Šlikovi z Holíče /Passaunu a Weiskirchenu/ , bohatému provozovateli jáchymovských dolů. J.Hlavka: Pozoruhodné v této souvislosti je, že doly na michalových Horách byly již v provozu. Někdy se zakladateli dolování uvádějí Šlikové.Nový majitel panství se stříbrnými doly je ale mnoho neužil. Padl v bitvě u Moháče téhož roku 1526.

Po nástupu Habsburků na český trůn a po smrti Štěpána Šlika připadla Planá, Brod a Týnec jeho nezletilému synovi Mořicovi. Mořic Šlik dal přestavět planský hrad v renesančním slohu ve 40 - 60 letech 16. století. A co je pro naši stať podstatné - rozvíjel dolování, jak se dočteme níže.

Roku 1545 panu Mořicovi císař Ferdinand I. povolil nebo prodloužil stávající privilegia a svobody na dolování stříbra v okolí Plané, a to v Michalových Horách, / které již obdrželi bratři Žebkové/, a to o celých 15 let. Roku 1545 Mořic Šlik vlastnil důl se štolou na Lazurovém vrchu a doloval na Bohatém Potěšení mezi obcemi Dolní Kramolín a Výškov. V hornickém podnikání pokračoval Mořic Šlik i po odboji českých stavů a měst r. 1547, kdy mu bylo panství změněno v královské manství. Nový panovník Maxmilián I. tuto závislost později zrušil. Po Mořicově smrti začaly r. 1578 o panství dědické spory až Bedřich Šlik s manželkou Barborou vyplatili dědice r. 1597. Pan Bedřich Šlik byl královský rada a nejvyšší mincmistr. Na Planou zajížděl často a rád za lovem a mysliveckými požitky. Děti neměl a panství odkázal synovi Kašparu Šlikovi, majiteli panství Haunštejn u Karlových Varů.

Nový majitel začal též s opravou sídla. Upravil zámek v pozdně renesančním slohu v letech 1617 - 1619. Nebylo to nadlouho a pochybujeme, že hospodářství vzkvétalo a byl na ně čas, neboť v dobách stavovského povstání a třicetileté války byla Planá často pustošená. Poprvé se tak stalo v

roce 1620, třebaže se Kašpar Šlik stavovského povstání nezúčastnil. Hned následujícího roku - 1621 - plenili Planou Mansfeldovi žoldnéři. Roku 1624 zdědil panství katolík /na katolictví přestoupil/ a prezident válečné rady Jindřich Šlik. O něm víme, že začal razit mince ze stříbra, když se za jeho hospodaření začalo stříbro dobývat, nebo se dolování znovu rozvíjet. Ale neklidné doby třicetileté války znovu zasahují do města a jistě i do okolí, když byla Planá v letech 1640 vydrancovaná Švédy a roku 1641 císařským vojskem. 1643 znovu město Planá plenili Švédové. Přesto hornictví pokračuje, jak se dočteme v další části stezky, ale Jindřich Šlik umírá r. 1620, ..slavný, ale ne bohatý. /str.256 a 257 Hrady a zámky...Západní Čechy./

Jeho syn Arnošt musel planské panství prodat r. 1665 hraběti Janovi Jáchymovi ze Sinzendorfu, který ale ještě téhož roku zemřel.

J.Hlavka:O záchranu a obnovení dolování v Michalohorském důlním revíru se výrazně zasloužila hraběnka Marie Maxmiliána ze Sinzendorfu se roku 1670. Janův syn Jáchym Michael vytvořil z Plané fideikomis /svěřenecký majetek/ zahrnující kromě města a zámku ještě 35 vesmic. Zemřel roku 1697 a jeho potomci - František a Václav - vlastnili Planou až do r. 1792.

Koncem 18. století - 1799 se stal dědicem vzdálený příbuzný Sinzendorfů Prosper, kterým rod vymírá roku 1822.

V první čtvrtině 19.století získal Planou dědictvím Jan Nepomuk Nostic - Rhienek a rod Nosticů držel Planou až ro roku 1945.

MICHALOVY HORY.

Dolování do třicetileté války.

Název Michalovy Hory se poprvé objevuje v listině mincovního práva císaře Zikmunda, které udělil hraběti Kašparovi Šlikovi r. 1437 K. Šternberk uvádí ale, že jsou pochybnosti o této listině. Také v Michalových Horách viděl na počátku 19. století staré hornické odvaly a na dolování usuzoval z pojmenování štolý jménem císaře Zikmunda, které se z té doby uchovalo.

Z dalších jmen důlních děl v Michalových Horách a okolí upozorňuje autor Nástinu dějin českého hornictví na označení Wunschelbach, které ukazovalo na práce při vyhlazování rudy, Wasschgrun - na mokrou úpravu rudy. Wasschrunn jsou Výškovice, kde jsou stopy po dolování /ověřeno v létě 1993 pochůzkou - AM/ a také se uvádí hornictví v Boněnově - Punau, viz.mapa Bergrevier Drei Hackem ung Michelberg. K.Šternberk se odvolává též na dnešní Lazurový vrch - Lazurberg nebo také Lazurovou Horu.

Hornictví v Michalových Horách asi souvisí s příchodem pánů z Dobrohostů do Plané r. 1343. Ti začali podporovat dolování a r. 1373 Planou povýšili na město - poddanské město, právě na základě objevů olova a stříbra. Neuvádí se ale kde se tato naleziště přesně nacházela, zda byla jen v Michalových Horách nebo i na v jiných obcích.

Kašpar Šternberk uvádí, že výsady k dolování byly uděleny také Mikulášovi, Arnoštovi a Šebestiánovi z Ostrohu /Elstenberka /, kteří postoupili planské zboží Štěpánu Šlikovi 1517 /n.r.1526/. Horní výsady měl též uděleny Zdislav Berka z Dubé, nejvyšší zemský sudí, který vlastnil doly v okolí Plané od r. 1505, kdy dostal báňské svobody na dobu 10 a 15 let od krále Vladislava Jagellonského, a dále od krále Ludvíka Jagellonského také na 15.let. Horní výsady byly později potvrzeny císařem Ferdinandem.

Uvedení majitelé báňských svobod neodevzdávali žádný desátek a směli prodávat své kovy kde chtěli. Nebylo to tedy asi dolování příliš výnosné. Intenzivněji se začalo opět dobývat začátkem 16. století.

Horní pořádek, t.j. obvyklý provoz důlních děl podle báňského řádu spolu s prodejem vytěžených rud a jejich zpracováním úpravou, zavedl Mořic Šlik z Holíče, syn hraběte Štěpána Šlika. Výše uvedené hornické výsady - fristunky a doly mu patřili podle písemných dokladů dobré vůle, což byl prý původní český výraz značící cessi, neboli odstupné t.j. v právním řízení podstoupení věci nebo práva. Mořici Šlikovi udělil král Ferdinand r. 1545 stejné horní výsady na dobu 15 let jako za

panovníků Jagellonských. Podle nejstarších knih o propůjčkách měl hrabě Mořic v r. 1542 jednu štolu a doly v Lazurbergu a u Bohaté Útěchy. Doly byly na vzestupu, ale válečné nepokoje v letech 1545 - 1547 za odboje českých měst a šlechty všechny Šliky přivedly k vyvlastnění veškerého majetku - tedy i důlního. Dědičné statky byly přeměněny v lenní a Mořic Šlik musel dolování přerušit.

V nejstarších horních knihách spadá nejvíce důlních děl s propůjčkami starých horách okolo kaple sv. Michala právě v letech 1542 - 1544 a na nových horách do období 1579 - 1591.

Na nových horách byla nejdůležitější důlní díla a nejbohatší doly v hluboké šachtě Štěpána Šlika. Následovaly doly sv. Barbory, Štěstí, sv. Jáchyma a důl Radost. K dolu Radost vedla vlastní štola z druhé strany hory - Lazurové Hory i ..z jednoho selského stavení v Dolním Kramolíně, který již byl na panství tepelského kláštera. Tato štola nesla jméno Rakouský dům /Haus Oesterreich/ a byla ražená do délky 1000 sáhů. Odkryla mnoho žil, na kterých byla založena řada dolů. Doly měly ponejvíce 56 sáhů těžební hloubky, ale rudy se nacházely o mnohem hlouběji. Tehdejší zařízení na čerpání vody ale nestačilo na větší hloubky a tak se dobývání stávalo velmi nákladné.

Druhé období dolování /tzv. nové hory 1579 - 1591/ začalo v r.1576. Zaměřilo se na nová naleziště, kde dala šlikovská hrabata velkým nákladem razit hlubokou štolu, která měla být rozhodující investicí pro další postup a vývoj hornictví. Rudní výskyty však byly velmi rozdílné, obsahovaly stříbro s olovem a nebo stříbro s mědí - jako na druhé straně Lazurové hory v Dolním Kramolíně, kde byl učiněn nález stříbra r. 1565 /Panství kláštera v Teplé/. Šlikovská štola sice pronikala až ke Kramolínu, ale vnikala do ní voda i přesto, že v ní byly instalovány čerpací stroje.

Do druhého období nových hor 1579 - 1591 spadají také velké spory až šarvátky mezi tepelskou vrchností a šlikovským panstvem i obojími horníky. Uvádí se, že císaře Rudolfa II. stálo mnoho námahy, aby dosáhl dohody o společném postupu v dolech Michalových Hor a Dolním Kramolíně. Obě strany se však nemohly dohodnout.

Přesto se hornictví udržovalo dlouho. Ještě v roce 1600 zde doloval hamburský měšťan Johann Fries. Doly - i když nebyly nijak zvlášť výnosné zaměstnávaly lidi do roku 1618 a zastavila je až třicetiletá válka. /K.Šternberk, str. 213 - 220/.

Dolování v Michalových Horách a mincovnictví v Plané od třicetileté války do počátku 18.století.

V 15. a 16. století vlastnili planské panství bratři a bratřanci Mikuláš, Arnošt a Šebastián ze Žeberka. Tito obdrželi od krále Vladislava Jagellonského r.1505 horní svobodu na 10 let. Rok 1505 se také udává jako vznik Michalových Hor. Informace o tomto období dolování pochází ze studia písemných pramenů v západočeských archivech a kronikách a publikoval je klatovský archivář dr. G. Hofmann. Těžba stříbra u Michalových hor je zajímavá v souvislosti s provozem šlikovské mincovny v Plané, kde se razily mince v letech 1627 - 1665. J.Hlavka: V září 1660 František Šlik potvrzuje privilegia Michalových Hor, která již dříve udělila Barbara Šliková r. 1593. Též udělila Michalovým Horám právo na vlastní pečeť. Na poddanské městečko byly povýšeny listinou hraběte Františka Šlika dne 3.září 1660 /J.Čarek, str.245, Městské znaky v českých zemích, Pha 1985./ Šlikové založili novou horní osadu u kaple sv. Michala, začali stavět hrad a hornickou obec. Postupovali podle zkušeností, které měli s těžbou stříbra z Ostrova a z Jáchymova. Výtěžky rudy v tomto období neznáme. Konec 16. a začátek 17. století přinesl další rozvoj těžby. Roku 1580 narazili Jiří Huber a Kryštof Stubendorfer jámu Štěstí a radost. Žíla v ní byla tak bohatá, že z ní bylo vytěženo 140 hřiven stříbra. Roku 1602 byly v Michalových Horách v provozu šachty: sv. Barbora, Mladí Sasové, sv. Alžběta, Nejsvětější trojice a dědičná štola Císař Zikmund. Cechy byly označeny jmény: sv. Jiří, Slavkovský cech, Boží požehnání, sv. Anna u Pavlovic, sv. Ondřej a sv. Jakub. 1623 se udává, že v okolí Michalových Hor existovalo a těžilo 52 důlních děl, ze kterých se těžilo nejen stříbro, ale i měď a kobaltová ruda. Ke konci 17 století nastal úpadek. Počet důlních děl se snížil a byla zastavena i těžba na hluboké dědičné štole Rakouský dům, která vedla od Dolního Kramolína přes důl Mladí Sasové až do nálezné dědičné stoly dolu Štěstí a radost. Dědičná štola měřila 1 500 láter, tj. asi 3 km a štola Rakouský dům dosahovala 58 láter - 116 m. Šlikové zprvu zaměřili pozornost na těžbu v dolech sv. Barbora a sv. Jakub, když v r. 1619 až 1622 vložili do těžebních nákladů 50 705 zlatých a v letech 1622 - 1625 dokonce 125 578 zl. Těžba byla

ale ztrátová. V roce 1623 začala být zmáhána jáma Štěstí a radost. První příjem z ní byl zaznamenán až v r. 1629. V následujících letech 1646 - 1651 se vytěžilo 571 hřiven, 1 lot a 3 kventlíky stříbra v ceně 10 636 zl.,57 krjcarů. Ztrátovost důlního podnikání byla nepochybně ovlivněna nejenom poklesem ceny stříbra, vzestupem nákladů na těžbu, ale též zejména klesající výtěžností rudy./9/. Na těžbě se finančně podíleli kverkové z Míšně, kteří ale z Michalových Hor postupně odcházeli. Přesto ale hrabě František Šlik neváhal obnovit 23. září 1660 městečku svobody, které mu byly uděleny již 24.června 1646 jeho otcem Jindřichem Šlikem. Svobody psahovaly tato ustanovení:

1/ Svoluje se, aby město požívalo všech práv, která jsou zahrnuta do horních svobod Království českého

2/ Měšťanům dává svobodu řemesel, jako je tomu ve všech horních městech, tj. porážky, pečení, šenkování piva s výjimkou jeho vaření, které si on a jeho potomci hodlají ponechat

3/ Udílí horní sbobody na deset let těm, kdo by se chtěli věnovat dolování

4/ Městská rada smí používat pečetě se sv.Michalem a smí pečetit zeleným voskem

5/ Kdo by se chtěl ve městě usadit a provozovat řemeslo, musí složit do obecní pokladny 3 kopy grošů /míšeňských/, jichž smí obec použít ve prospěch školy a kostela

6/ Řemeslníci jinde vyučení, kteří nemohou pro chudobu vstoupit do cechu města Plané, smějí být připuštěni na základě řádu ostatních horních měst a zachování při všech právech a svobodách jako poddaní a řemeslníci města Plané

7/ Protože je sv. Anna patronkou horníků, musí si městečko pořídit korouhev s jejím obrazem a obrazem sv. Michala a tuto korouhev používat při procesích.

Udělení svobod z r. 1660 potvrdilo vážnost městečka, i když těžba michalského stříbra za Šliků již nebyla obnovena. To se stalo až za nového majitele r. 1666 hraběte Sinzendorfa, který přistoupil k novým pokusům o oživení hornických prací. Stalo se tak r. 1670, kdy Marie Maxmiliána ze Sinzendorfu zahájila znovu těžbu stříbra na dole Štěstí a radost. K zahájení těžby přispěl i Filip Oheimba z Lipska. Dolování se ale nevyplácelo a zaniklo r. 1676. 1684 se opuštěného důlního díla ujal Jan Jiljí Aloman a Jan Hauk z Nieder Auerbachu. Šlo opět o důl Štěstí a Radost. Oba se chtěli ujmout všech opuštěných cechů v Michalových horách. Vydřeli kutat až do r. 1689. Těsně před koncem 17.století byla r.1697 v michalohorském revíru na čas obnovena těžba. Dobývalo se stříbro, měď, sirné kyzy a kobaltové rudy. Důl Štěstí a radost byl již tehdy opuštěn. Až r. 1715 o něm vypovídal jako o nálezné šachtě šichtmistr Jan Roder to, že tehdejší hloubka byla 68 sáhů a dosahovala pod úroveň dědičné štoly.

MINCOVNA.

V Plané byla r. 1629 již několik let v provozu. První stříbro ke zpracování bylo dodáno v tomto roce. Bylo z dolů sv. Barbora a sv. Jakub z Michalových Hor, kde byla obnovena a soustředěna těžba.

O vlastních počátcích mincovny v Plané jsou nejasné zprávy. Víme, že v roce 1625 jmenoval Jindřich Šlik mincmistrem Jana Kandlera z Altenzollu, ale provoz mincovny je znám od r. 1627. 1628 byla mincovna rozšířena, když Jindřich Šlik navázal spojení s norimberským mincmistrem Janem Pozerem z Puzenau, který přivedl do Plané kvalifikované dělníky s náradím a zařízením.

Jak již víme z popisu dolování Michalových Hor těžba stříbra byla poměrně nízká a zdaleka nemohla stačit provozu a kapacitě mincovny. Oživení nastalo v letech 1646 - 1651, 1660 - 1662 a 1664 pak byla těžba stříbra úplně zastavena. Stříbro vlastní produkce však tvořilo jenom část surovinové základny mincovního provozu. Většinu tvořil pagament, tj.surovina v podobě stříbrných výrobků, které mincovně dodávali židovští překupníci. G.Hofmann uvádí, že vlastního stříbra bylo 29% a pagamentu 66%.

Autor studií publikovaných v Tachovských sešitech uvádí ještě jaké mince se v Plané razily. Byly to tolary, groše /tj. tříkrejčary/ a v nepatrném množství i zlaté dukáty. Razily se i krejčary, jenž jsou doloženy v dochovaných ražbách. Na ražbu jednotlivých druhů mincí byl mincmistrovi vydán předpis, císařská instrukce, nařizující nejenom jaká má být váha jednotlivých mincí, ale i jakost používaného kovu. Při ražbě tolaru se mělo z jedné vídeňské hřivny stříbra zhotovit 9 3/6 tolaru, tj. ze 14 lotů a 4 gránů. V přepočtu byla tedy jakost stříbra stanovena na 889/1000, váha 29,236 g., takže plánský šlikovský tolar byl zcela roven proslulému jáchymovskému tolaru, pouze s nepatrnou odchylkou v jakosti./10/.

DOLNÍ KRAMOLÍN.

Dolní Kramolín se nachází v údolí Kosového potoka, který obtéká Lazurovou horu, 654 m nad mořem. Pak míří k Michalovým Horám. Přitéká z hledšebských rybníků, kde se do něho vlévá Štolní potok z Panského vrchu a potok z drmoulského Cechu a pod koupalištěm Lido přibírá Úšovický potok.

August Sedláček uvádí, že Na Lazurové Hoře za Michlšperkem prý stával hrad. Z paměti o něm nic známo není. /Hrady, zámky a tvrze království českého, 1937, XIII, str.196./ Nové dějepisné dílo Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku - část Západní Čechy uvádí, že to byl hrad, který chránil doly a přístupy k nim, čemuž by nasvědčovala i obdobná historie hradu Jáchymov a vývoj jáchymovského dolování vůbec. /7/.

Samotná obec Dolní Kramolín vznikla v 11 - 12.století a patřila českým panovníkům. Přemysl Otakar II. postoupil ves klášteru v Teplé, se kterým vyměnil jeho majetek na Litoměřicku. Kramolín byl původní chodskou vsí /viz předešlá Měděná stezka sekerská/ jako blízké obce Chodová Planá a Trstěnice. Hranice majetku kláštera Teplá se získáním Kramolína posunuly až k rozsáhlému Chodskému, nyní Českému lesu. Jeho část v Kramolíně byla podle mnichů v Teplé nazvána Mnišským lesem. Přes tento les sousedilo tepelské zboží se vsí Drmoulem, kde se v 16. století intenzivně dolovalo v Cechu.

Údolí Kosového potoka a okolí vsi bylo zemědělsky kultivováno zakládáním rybníků, z nichž je nejznámější Regent, který byl založen již r. 1479 a dnes je střediskem jachtingu. Kramolín a okolní tepelské vsi patřil od r. 1228 až do r. 1848 tepelskému klášteru s výjimkou let 1539 - 1549, kdy byl v držení bečovského Kašpara Pluha z Rabštejna.

Roku 1565 /zhruba v období, kdy tepelské dolování ustupovalo po narovnání o kovy z údolí Mnichovského a Pramenského potoka byl v Dolním Kramolíně učiněn nález stříbra. To se stalo podnětem k založení dolů na stříbrnou rudu. Opat kláštera Johann Mausekoning shromáždil těžářstvo, které začalo s dolováním. Následující opati z let 1580 až 1593 žádali každé tři roky o osvobození od desátku a vždy je dostali pod podmínkou, že výtěžek z vydobytých kovů znovu použijí k dolování. Zcela bez výtěžku však v této době nezůstali, protože existuje více přípisů královské dvorské komory jáchymovským mincovním úředníkům z let 1590 - 1593, aby přijali českou měď z Kramolína do desátku a zaplatily stříbro, které dluží klášteru.

Těžilo se až do třicetileté války se střídavými úspěchy. Někdy byly výtěžky takové, že opat Gohl mohl zaplatit Lobkovicům dluh 2 000 kop grošů a r. 1586 koupil od Johanna Hasse za 400 kop les, který sousedil s kramolínským katastrem. Z kramolínského stříbra se také vyrábělo církevní náčiní. Nejvíce stříbra se vytěžilo r. 1600.

Podle klášterních pramenů byla léta 1581, 1583 a 1603 na hluboké dědičné štole Das Haus Oestereich a na žíle Der junge Sachse velmi šťastná. Úspěch však nebyl trvalý.

Těžaři - podílíky tohoto důlního podniku byli císař Rudolf II. Labelius, opat ze Strahova, Andreas z Ebersbachu, Johannes opat z Celle ve Francích, Kryštof z Říčan, Martin ze Zabelu, Johann Siebenheina a hejtman v Teplé.

Těžba stříbra v Dolním Kramolíně trpěla trvalými nesváry mezi kramolínskými /tepelskými/ a plánskými horníky hraběte Šlika. 1582 urovnávali spor komisaři královské komory. 1601 kramolínský šichtmistr Kryštof Betzl z dolu sv Bartolomej probodl hormistra Matze Dulla z Michalových Hor a sám byl těžce raněn. Císař Rudolf II. vyslovil přání, aby se doly obou panství spojily v jediný podnik řízený nestrannými osobnostmi a výsledek těžby se měl rozdělovat na

polovinu. S těmito návrhy nesouhlasili planští Šlikové, protože většina nalezišť byla na jejich straně pod Lazurovým vrchem a v okolí Michalových hor. Naopak, hrabě Šlik udával majetkový nárok na ves Kramolín, rybník Regent a na Panský dvůr v Holubíně. Tomu se však tepelský opat energicky bránil a všechno zůstalo při starém.

Roku 1588 postavili tepelští za opata Zimmerhackela na poli za vsí Kramolín vysokou pec za 800 kop grošů. Její pozůstatky byly objeveny v r. 1927 při regulaci mlýnského náhonu. Byly zde nalezeny staré žlaby a zbroj, podle čehož se usuzuje, že zde byla pec /nebo podle žlabů drtírna rudy-AM/.

Tepelská stezka cínová do Bečova a Horního Slavkova. TEPELSKÁ HORNICKÁ STEZKA CÍNOVÁ.

Dolování na panství Teplá souvisí s procesem vesnické kolonizace, která probíhala od 12.století přes celé století 13., až do období vrcholného feudalismu. Nazývá se také vnitřní kolonizací, jejíž fáze /první/ do konce 12. století byla převážně dílem klášterů. Současně se již setkáváme s prvními kolonizačními podniky feudálů, kteří osazovali Karlovarskou, Doupovskou a tepelskou vysočinu. Byly to rody Hraběšiců, Milhosticů /Milhostov na ž.trati Karlovy Vary - Bečov/ Hroznatoviců, Bavoroviců a pánů z Milevska.

V centru Čech probíhala kolonizace panovnická, která spočívala převážně v zakládání měst a provozování hornictví - kolonizace městská a hornická. Obojí právo - městské a horní je tedy vlivným civilizačním faktorem.

Do pohraniční oblasti dnešní České republiky zasahoval kolonizačními podniky až Přemysl II.

Sever a severozápad Plzeňska ovládl rod pánů, kteří měli erb se třemi jeleními parohy ve zlatém štítu. Tito páni patřili k nejslavnějším šlechtickým rodům. Jejich předkem byl Sezema, který v roce 1179 padl v bitvě u Loděnic. Jeho synem byl HROZNATA, po kterém dostal rod jméno - Hroznatovici. Hroznata vlastnil rozsáhlý majetek na dnešním Tepelsku, okolí Mariánských Lázní a Úterý, od Mnichova až k silnici ke Karlovým Varům a Bečovu. Tepelsko bylo v této době strategickým územím, neboť přes něj vedla zemská brána do Chebska. /1/.

Tepelská plošina byla do kolonizační doby krajem nehostinným a málo úrodným. Od poloviny 12. století se stala ohniskem kolonizačního ruchu. Byl to kraj újezdů, tj. majetkově nerozdrobených celků. Prolínala se tu kolonizace z Plzeňska a rodu Hroznatoviců. Kolonizace Tepelské plošiny uzavírala osídlování starého rozhraní mezi Plzeňskem a Žateckem. Z původního souvislého zalesnění zde zůstaly jen velké lesy mezi Nečtinami a Bělou, které byly později národnostní hranicí.

V roce 1197 založil Hroznata na svém panství Teplá premonstrátský klášter a odkázal mu 58 vesnic. O tři roky později /1201/ založil ženský klášter v Chtěšově, kterému odkázal 22 vesnic. Tyto donace představovaly území o velké rozloze, jenž nemělo ani v tehdejší feudální držbě obdoby./2/.

Obce, jejichž nynější katastry byly v majetku kláštera TEPLÁ, podle listiny z 23. 5. 1237. Listina je od papeže Řehoře X. se soupisem obcí darovaných klášteru HROZNATOU. Rokem 1237 je písemně potvrzené osídlení. Jak se na něm hospodařilo ? V zemědělství, řemeslech a v hornictví.

Okruh vsí vnější, který tvoří jakési hranice majetku Teplá:

Mežichov - Prachometry - Otročin - Tisová /v okolí Teplé/ - Bohuslav - Mnichov - Hamrníky - Úšovice - Stanoviště - Chtěnov - Holubín - Dolní Kramolín - Výškovice - Beranovka - Zahradka - Křivce - Úterý - Hrstov - Stará Ves.

Uvnitř okruhu:

Rájov - Závišín - Zádub - Vlkovice - Martinov - Cihelná - Horní Kramolín - Milhostov - Pístov? - Vysočany - Ovesné Kladruby? - Služetín - Babice - Popovka - Hoštec - Mrázov - Bezvěrov - Rankovice - Teplá - Nezdice - Křepkovice - Dřevohryzy - Kladruby - Lštěnín - Staré Sedlo - Viždín - Úterý.

U Rakovníka vlastnil klášter Teplá Pšovky, Kletečné, Soseň, Řeřichov Oldřichov. Premonstrátský klášter patřil do řádu řeholních kanovníků. Byl založen r. 1120 svatým Norbertem z Xantem v Prémontré ve Francii. Jeho středisko bylo v Sasku ve městě Magdeburgu. Domy řádu byly ve středověku řízeny někdy proboštem, většinou však opatem. Nazývaly se kanonie a opatství, menší měly název převorství. Kanonie byly navzájem samostatné a tvořily v jednotlivých zemích provincii zvanou cirkarie. Funkce jednotlivých premonstrátských kapitulátů /církevních kanovníků/ byly tyto: převor, podpřevor, cirkátor /funkce vlastní jen pro premonstráty/, provizor a o správu statků se staral kapitulár, mající titul generálního hospodářského inspektora, který se v tepelské kanonii jmenoval inspektor lesů a pramenů. Následoval ještě představený kleriků. Inspektor lesů a pramenů je pro naše účely - popsání tepelské hornické stezky - funkce nanejvýš důležitá. Zde se patrně nachází písemné prameny a doklady o hornictví a lázeňství. Dolování budeme sledovat podrobněji - z lázeňství jen připomeneme vznik proslulých a nekonečně krásných /Jan Neruda/ Mariánských Lázní.

Řeholní kanovníci v Teplé měli společný chór, věnovali se duchovní správě na četných inkorporovaných farách /připojených nebo včleněných farách/ a vědecké práci. O ní informuje a dokládá ji známá Tepelská knihovna.

V tepelské hornické stezce můžeme popsat začátek dolování poprvé ve 14.století, které trvalo až do konce třicetileté války 1648. V druhé části Tepelská hornická stezka územně a časově navazuje na Planskou stříbrnou stezku, neboť v okolí Plané /dnes Planá u Mariánských Lázní/ ve vsi Dolní Kramolín byl učiněn nález stříbra r. 1565 a u kaple svatého Michala pod Lazurovou Horou vzniklo horní město Michalovy Hory, nadané hornickými svobodami již roku 1505. Tepelští mnichové tedy využívali ke zvelebování a prosperitě klášterního hospodářství v procesu vesnické kolonizace nejen zemědělství, které je základem feudální ekonomiky, ale současně i rozvinutého hornictví, které bylo zemědělství rovnocenným partnerem. Můžeme proto mluvit i o kolonizaci hornické.

Tepelská plošina byla do kolonizační doby krajem nehostinným a málo úrodným. Od poloviny 12. století se stala ohniskem kolonizačního ruchu. Byl to kraj újezdů, tj. majetkově nerodrobených celků. Prolínala se tu kolonizace z Plzeňska a rodu Hroznařoviců. Kolonizace Tepelské plošiny uzavírala osídlování starého rozhraní mezi Plzeňskem a Žateckem. Z původního souvislého zalesnění zde zůstaly jen velké lesy mezi Nečtinami a Bělou, které byly později národnostní hranicí. Dolování na tepelském panství se rozděluje na dvě období, podle Kašpara Šternberka, který je popsal v díle Nástin českého hornictví /přeložil Síbert, vyd. NTM Praha 1984/. První období tepelského dolování začalo v první třetině 13. století v okolí Bečova nad Teplou. Je o něm zmínka i v listině - papežské bulle potvrzující klášter z r. 1277. /1237 nebo 1277/. Hornictví zde začínalo rýžovnickými pracemi už při vzniku kláštera Teplá tak, jak putovali rudníci - havíři při potocích a horských bystřinách a nacházeli rozsyp zlatého písku a cínových rud. Přímé svědectví o dolování dokládá listina z 25. ledna 1342, ve které král Jan Lucemburský povoluje dolování nebo rýžování zlata v lese Háj. Dnes je pod jménem Zlatý Bor zaznamenán v mapě - západně od Bečova. Údaj o povolení rýžování i dolování dosvědčuje nepřímo i dřívější hornické práce, protože poukazuje na ...to, co se stalo pro dolování kláštera - vykáčený a tím zpustošený les - ale chce, aby kláštera byly doly znovu navráceny a přivtěleny se vším užitekem a na věčné časy. /K.Šternberk str.218 - 220/. Dalšími místy, kde se hledalo a rýžovalo zlato byl prostor mezi Úšovickým a Zlatým potokem Ve Zlatém háji a u Zlatého potoka /zelená turistická značka nad Bečovem směrem na západ k Pramenům /. Na tato místa byly uděleny horní propůjčky. Císař Karel IV. listiny potvrzoval též s udělením výsady na konání a provoz železné hutě v Hroznětíně. Hutě byly později vykoupěny císařem Zikmundem, který je věnoval kancléři Kašparovi Šlikovi. Severně od Mariánských Lázní směrem na Kladskou, Prameny a Bečov nad Teplou protéká Mnichovský potok. V údolí Mnichovského potoka propůjčil terén k dolování opat Beneda 14. června 1346 Alžbětě Puchelbergerové a jejím bratrům jménem Tullingerovi. Mohlo těžit zlato i stříbro a zůstala jim stejná práva jako jejich předchůdcům. Kdo to ale byl to nevíme. Jedna čtvrtina těžby patřila klášteru a z ostatních se platil desátek. Dolování cínové rudy v údolí Mnichovského potoka v lesích nedaleko obce S í t í n y probíhalo následovně. Původní název obce byl Svurvody, německy Rauchenbach. Někdy je vznik Sítin dáván do souvislosti pouze se založením dolu r. 1346. Důl založil klášter Teplá. Obec byla založena jako

zemědělská, ale opat Beneda ji rozšířil kvůli dolům. Zde dolovali sourozenci Tullingerovi v dědičném nájmu, který převzali r.1347. K místu cínového dolu se vztahuje ještě další listina ze 14. prosince 1347, která potvrzuje, že klášter Teplá prodává cínový důl třem bratrům Tullingerovým : Bohuslavovi, Ulrichovi a Konrádovi do dědičného pachtu. Roční nájem z pachtu byl stanoven na 8 kop grošů. U dolu byla tavicí huť.

Pozdější opat kláštera v Teplé Bohuš /1384 - 1411/ chtěl získat důl zpět jako klášterní zboží. Vznikl spor mezi klášterem a bratry Tullingerovými. Spor urovnával sám král. Ke smíru došlo až na základě listiny z 5. května 1397. Opat Bohuš musel ponechat původní cínové doly v Sítinách a soud /hornický?/ v Mnichově Tullingerovým, ale všechny ostatní nové cínové doly měly patřit a sloužit klášteru. Nejbohatší na cínovou rudu byla tehdy tzv. Bechedská žíla, těžená právě od roku 1397. Tullinger se naopak zavázal, že bude sloužit klášteru se samostřílem kdykoli bude toho potřeba. Služba se zbraní byla jednou z povinností manů - vasalů.

Teprve až za působnosti opata Alberta /1455 - 1458/ získal klášter důlní hospodářství v Sítinách zpět, když vyplatil nájemci Janu Kunešovi a jeho bratrům 235 kop grošů. To dokládá listina z 2. února 1456, která pojednává o zpětném převzetí pachtu, ve kterém jsou zahrnuty doly i tavicí pece. tehdy se také naposled připomínají doly i pece v Sítinách a na Mnichovském potoce. Názvy na dolování žijí již jen v pomístních názvech obce.

V r. 1979 byly prováděny v údolí Mnichovského potoka meliorační práce nedaleko minerálního pramene Farská kyselka. Uprostřed potoka narazili pracovníci na neznámý minerální pramen a současně objevili na stejném místě v hloubce asi jednoho metru v zemi asi čtyři metry dlouhé koryto s prkny, inkrustované a se stopami cínové rudy. To je svědectví dávného těžení cínu. Pramen i místo byly nazvány Tullingerovým pramenem. V muzeu Mariánské Lázně jsou ukázky průzkumu Národního technického muzea z Prahy z r. 1984.

Severněji od Mnichovského potoka teče nad Sítinami Pramenský potok. Podél tohoto potoka postupovalo dolování v letech 15 a 16 století. Začíná se datem 24. ledna 1477, kdy král Jiří z Poděbrad v listině slibuje, že doly nebudou pronajímány pánům Bezdrůžickému z Kolovrat, Wiederspergerovi a Půtovi z Rýznburku. Je tedy možné, že v době panování krále Jiřího z Poděbrad doly byly v provozu a těžily. Zástavní listy existovaly v letech 1466, 1469, 1472. Král Vladislav se snažil povzbudit zájem o dolování na tomto území a sliboval udělit výsady na dobývání zlata /1477/ a stříbra. Druhou výsadu udělil na všechny kovy 27. srpna 1486 a potvrdil privilegium krále Jana Lucemburského.

Z písemných pramenů /letopisů/ kláštera Teplá víme, že byly v roce 1486 objeveny na pozemcích u Pramenu nové stříbrné žíly, na kterých začal dobývat klášter, vedený v této době opatem Zikmundem. Dobývalo i několik dalších těžařů. Těžba byla pro klášter výnosná, ale usuzujeme o tom nepřímo z informace výše klášterních účtů, kde se vykazuje odlišit dvou stříbrných soch pro kostel, dvou monstrencí a koupě nových kostelních rouch.

Po roce 1526 převzal doly do správy císař Ferdinand, který uskutečnil nad klášterem Teplá ochrannou správu. Klášterní zboží však pronajal za 10 000 zlatých Jindřichovi z Míšně, purkrabímu, který vlastnil sousední panství Toužim. Klášter splácel Jindřichovi z Míšně 800 zlatých ročně úroku. Později Jindřich z Míšně, jakožto přímý ochránce kláštera, požádal krále, aby mohl převzít i doly tepelského kláštera. Císař mu vyhověl a 3. října 1545 mu udělil výsadu na dolování i v místě Bechedské žíly na dvacet let se čtyřmi dědičnými důlními podíly.

Doly u Mnichovského potoka byly zastaveny spolu s Mnichovem a devatenácti vesnicemi kancléři Janu Pflugovi. Když byl r. 1547 /potrestání českých měst, která povstala proti Ferdinandovi/ vykázan ze země, zastavené statky byly vráceny klášteru 19. prosince 1549, ale dolování si císař ponechal.

Od r. 1532 začal císař také udělovat fristunky - horní svobody pro doly na tepelském panství, a to na dobu deseti let. Tento postup klášter nazývá narovnáním. Byla v něm odlišena práva koruny od práva kláštera. Klášteru byla přiznána třetina desátku a čtyři dědičné důlní podíly /kuksy/. Královský výběrčí byl vázán brát ohledy na zájmy kláštera při výkupu stříbra. Teprve později došlo k všeobecné dohodě o dolech - narovnání o kovy s českými stavby r. 1534. Osazování úředních funkcí a zavádění horního řádu si ponechal král spolu se ziskem z dolování. Pozemkové vrchnosti

byly ponechány poplatky z polí, výseků masa a další požitky ze zemědělství. Pro dolování musela vrchnost - klášter Teplá - uvolňovat dříví, používání vody a udržovat silnice pro důlní činnost. Taktéž /uhlí? - viz. název Uhelný vrch, Arnika...AM/ dříví musel přenechávat za přiměřené ceny. Zápis výše uvedeného narovnání je datován v Praze a podepsán opatem kláštera i potvrzen jeho pečeti z 21. února 1532.

Prameny se v době císařského dolování měly stát hornickým městem. Na dolech se sice pracovalo určitý čas, ale s nedostatečnými prostředky. král Maxmilián poskytl pomoc ve výši 2 zlatých týdně, která byla přidělována k pracím na Hluboké štole do 15. března 1568. V témže roce ale dolování ustalo.

Hornictví provozované klášterem Teplá se přesunulo do Dolního Kramolína r. 1565, kde pod Lazurovou horou úspěšně dolovala jiná vrchnost, klášteru se rovnající společensky i třídně, a které Habsburkové také odebrali hornictví i minci - hrabata Šlikové. O tom ale bylo psáno v Planské stříbrné stezce.

Turistická vycházka - Tepelská hornická stezka cínová se jde z Mariánských Lázní lázeňským chodníkem podle modré turistické značky okolo Nimrodu, kde jsou u přehrady malé sejpy /A.Bouše/ potom k pramenům Smradoch, Farská kyselka, Tullingerův pramen a do Pramenů. Odtud po asfaltové silničce do Sítin a Mnichova. Zpět autobusem do Mariánských Lázní. Do kláštera Teplá se dostaneme vláčkem železnicí Mariánské Lázně - Karlovy Vary. Navštěvuje se bohatá a krásná klášterní knihovna, koncerty v kostele na nádvoří klášterního komplexu. Bečov nad Teplou můžeme navštívit taktéž jízdou vláčkem na již zmíněné trati. Za nádražíčkem se dáme vzhůru po zelené značce do Pramenů. Turistický chodník nás po zelené provede Zlatým borem /Zlatý háj/ a pak půjdeme kolem Zlatého potoka k Novoveské kyselce, ke Třem Křížům a do Pramenů. Z Pramenů do Mariánských Lázní autobusem a nebo po modré značce okolo Tullingerova pramene, Farské kyselky, Smradocha a Nimrod do Mariánských Lázní. Je to ale dosti dlouhá trasa. V městě Bečově navštívíme hrad a zámek se vzácným relikváriem 5.

Putování po Dlouhé stoce:

Kladská - Prameny - Tři křížky přírodní rezervace a po proudu Dlouhé Stoky zpět do Kladské.

Slavkovské a krušnohorské dolování.

Vyjdeme z Kladské od starého báňského rybníku - dnes jezera s naučnou stezkou. Kromě překrásné a chráněné krajiny vzpomeneme na uranové doly na Kladské, které po určitou dobu patřily pod Zadní Chodov. Potom se dostáváme do míst velmi starého dolování na cín. Hornictví odtud a z Krušných Hor - báňskými svobodami, dobývacími metodami a nářadím i jinak - ovlivnilo dolování v menších oblastech, tedy i Michalohorském a Třísekerském horním revíru. Nejprve k uranovým dolům. Největší těžba na Kladské byla v období 1955 - 1958. Jáma 1. pozdější č. 19. ukončila těžbu v r. 1963. Jáma 2. zůstávala v provozu ještě v roce 1980 po obnově překopu na 11.patře. Jáma se těžilo i fářalo na pracoviště dolu 3. v Zadním Chodově.